

Anna Zellma

Wielostronne aktywizowanie katechizowanej młodzieży do bycia wychowawcą samego siebie

Forum Teologiczne 3, 117-131

2002

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez **Muzeum Historii Polski** w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

ANNA ZELMA
Wydział Teologii UWM
w Olsztynie

WIELOSTRONNE AKTYWIZOWANIE KATECHIZOWANEJ MŁODZIEŻY DO BYCIA WYCHOWAWCĄ SAMEGO SIEBIE

Słowa kluczowe: katecheza, młodzież, wychowanie, wychowanie samego siebie, aktywizowanie.
Schlüsselworte: Katechese, Jugend, Erziehung, Selbsterziehung, Aktivierung.

Współczesne systemy wychowania zwracają uwagę na potrzebę kształtowania młodego człowieka jako osobę twórczą, zaangażowaną w życie społeczno-kulturowe regionu, ojczyzny i świata. Dostrzegają przy tym potrzebę takiego wspomaganie młodych, które uzdolni ich do odpowiedzialności za siebie i innych oraz do aktywnego uczestnictwa w społeczeństwie, podejmowania inicjatyw i poszukiwania nowych a zarazem twórczych rozwiązań w zakresie życia indywidualnego i społecznego.

Wobec tych wyzwań nie pozostaje obojętna współczesna katecheza, która zmierza do wychowania dzieci i młodzieży na ludzi świadomych swoich zadań, odpowiedzialnych za ich wykonanie i aktywnie uczestniczących w życiu wspólnoty regionalnej, narodowej i eklezjalnej. Katecheza poszukuje takich sposobów, które nie ograniczają się do podawania prawd wiary i zasad życia chrześcijańskiego, lecz wspomagają wychowanków w samodzielnym myśleniu, poszukiwaniu autentycznych wartości ludzkich i chrześcijańskich oraz ich internalizowaniu. Stara się przy tym wyzwalać w katechizowanych pragnienie podejmowaniu trudu pracy nad własnym rozwojem, obejmującym wszystkie wymiary osobowości i ukazuje katechizowanym cel dla podejmowanych w tym zakresie działań.

Celem podjęcia sformułowanego – w tytule artykułu – problemu nie jest ukazanie idealnej koncepcji wielostronnego aktywizowania katechizowanej młodzieży do bycia wychowawcą samego siebie czy też podanie „cudownych” recept na rozwiązanie pojawiających się w tym obszarze katechetycznej

posługi trudności. Chodzi tu o nakreślenie pewnej wizji wielostronnego aktywizowania katechizowanej młodzieży do bycia wychowawcą samego siebie. Należy więc uwzględnić następujące zagadnienia: podstawowe pojęcia (1), specyfikę wielostronnego aktywizowania katechizowanej młodzieży do bycia wychowawcą samego siebie (2), metody, formy i środki wspomagające aktywizowanie katechizowanej młodzieży do bycia wychowawcą samego siebie (3), wyzwania dla katechezy i katechetyki (4).

1. Podstawowe pojęcia

Dostępna literatura przedmiotu wskazuje na to, że zainteresowanie problematyką aktywizowania młodzieży w zakresie wychowania ustawicznie wzrasta. Aktywność stanowi istotny czynnik w rozwoju młodego człowieka – motywuje różnorodne działania ukierunkowane na kształtowanie dojrzałej osobowości, umożliwia świadomy udział w interakcjach wychowawczych, w tym także katechetycznych. Aktywność ta powstaje i rozwija się zarówno w kontaktach jednostki z innymi, jak i we współdziałaniu z grupami społecznymi, a także w trudzie pracy nad sobą, w podejmowanych działaniach związanych z własnym rozwojem.

W dyskusjach, które odnoszą się do problematyki aktywizowania młodzieży w toku integralnego wychowania, zauważa się zróżnicowanie w definiowaniu pojęcia „wielostronne aktywizowanie”. Z kolei „bycie wychowawcą samego siebie” jest stosunkowo nowym pojęciem, które w polskiej literaturze pedagogicznej zostało zaproponowane przez Mariana Nowaka, w ramach wypracowanych przez niego podstaw pedagogiki otwartej (ujęcie dynamiczne w inspiracji chrześcijańskiej),¹ przy czym ma ono swoje korzenie w początkach rozwoju myślenia filozoficznego i nawiązuje do propozycji niemieckich pedagogów.² Terminy te są podstawowe dla niniejszego opracowania, wymagają więc dookreślenia.

1.1. Wielostronne aktywizowanie

Wielostronne aktywizowanie jest neologizmem, konstytuowanym przez takie wyrazy: „wielostronne” i „aktywizowanie”. Chcąc więc zdefiniować pojęcie „wielostronne aktywizowanie” należy najpierw poddać analizie zakres znaczeniowy każdego z tych określeń, by w tym kontekście wskazać na właściwe rozumienie pojęcia „wielostronne aktywizowanie”.

¹ M. Nowak, *Podstawy pedagogiki otwartej. Ujęcie dynamiczne w inspiracji chrześcijańskiej*, Lublin 1999.

² Zob. m.in. F. Schneider, *Die Selbsterziehung – Wissenschaft und Übung*, Einsiedeln – Köln 1936; J.M. Sailer, *Über Erziehung für Erzieher*, Paderborn 1962.

Termin „wielostronne” oznacza wiele stron, wiele zagadnień życia. Innymi słowy, wskazuje na różnorodność, zróżnicowanie, przy czym wszystkie elementy, które znajdują się u podstaw tej wielości są ze sobą powiązane i stanowią integralną całość.³

Z kolei wyjaśnienie zakresu znaczeniowego pojęcia „aktywizowanie” wymaga najpierw zwrócenia uwagi na aktywność własną jednostki. Dopiero w tym kontekście można wskazać na istotę aktywizowania.

Aktywność własna jednostki, niezależnie od orientacji teoretyczno-metodologicznej, jest ujmowana przez poszczególnych autorów jako stan, zdolność, właściwość indywidualna i wrodzona jednostki polegająca na większej niż u innych częstotliwości oraz intensywności jakiegoś rodzaju działań.⁴ Wśród istotnych cech tej aktywności wymienia się: pewną samorzutność i samodzielność działania; skłonność i zdolność do żywego i czynnego reagowania uwagą, uczuciem i myślą na rozmaite bodźce; sytuacje i zadania, które stwarza życie oraz przejawianie zainteresowań w toku dążenia do poznania, zbadania i opanowania rzeczy i faktów, które jednostkę zaciękały. Aktywność własna jednostki stanowi więc podstawę wszelkich zachowań, a jej źródła mogą tkwić bądź w samej jednostce, bądź w otaczającym ją świecie. Te pierwsze noszą miano potrzeb, drugie zaś to zadania.

Tak określone źródła aktywności człowieka są ściśle ze sobą zespolone, przy czym zadania będące zewnętrznymi racjami działania, mogą pobudzać aktywność własną tylko wtedy, gdy pozwalają jednostce zaspokajać jakieś jej potrzeby.

Sz szczególnie doniosłym źródłem ludzkiej aktywności są potrzeby społeczne, nabywane przez jednostkę na drodze doświadczenia i współdziałania z innymi ludźmi. Natomiast zadania pobudzające jednostkę do działania są wyznaczane nie tylko przez innych ludzi, ale i przez aktualną sytuację czy też mogą być przyjmowane na zasadzie jej własnego wyboru. Człowiek podejmując i realizując zadania, pokonując różne trudności towarzyszące ich wykonaniu, doskonalili samego siebie i swoje działanie.⁵

O kierunku i natężeniu aktywności decyduje każdorazowo sytuacja jednostki, jej stan wewnętrzny i stan jej otoczenia. Ważne są więc zdarzenia

³ *Słownik języka polskiego PWN*, t. III, pod red. M. Szymczaka, Warszawa 1995², s. 708; *Active study dictionary of English*, ed. S. Maingay, England 1991, s. 733.

⁴ A.M. Costalat-Founeau, *Identity dynamics, action, and context*, *Journal for the Theory of Social Behaviour* 29 (1999) nr 1, s. 289–290; W. Okoń, *Nowy słownik pedagogiczny*, Warszawa 1998, s. 16; N. Sillamy, *Słownik psychologii*, Poznań 1994, s. 14; A.S. Reber, *Słownik psychologii*, pod red. I. Kurcza, K. Skarżyńskiej, Warszawa 2000, s. 32–33; W. Szewczuk, *Aktywność*, w: *Encyklopedia psychologii*, pod red. W. Szewczuka, Warszawa 1998, s. 10–11.

⁵ A. Jagiełło, *Działanie ludzkie*, w: *Psychologia dla teologów*, pod red. J. Maksełona, Kraków 1995, s. 152–153.

(w organizmie lub w otoczeniu), informacje o zdarzeniach, potrzeby, sekwencje czynności i zniesienie stanu potrzeby. Aktywność zaczyna się informacją o zdarzeniu na tle istniejących potrzeb i kończy zniesieniem stanu zaktywizowanej potrzeby. Ograniczenie analizy aktywności człowieka do samej sekwencji czynności jest wyrwaniem jej z kontekstu, bez którego traci ona sens.⁶

W warunkach społecznego życia aktywność jednostki przybiera postać działania świadomego, charakteryzującego się bogactwem form. Jedną z nich jest aktywność ogólna, pozbawiona ukierunkowania na określony cel, z niespecyficzną aktywacją, najczęściej poprzedzającą określoną formę aktywności specyficznej. Jest więc fazą przygotowawczą.⁷ Obok tej formy aktywności występują formy aktywności specyficznej, do których zalicza się m.in. aktywność fizyczną, psychiczną z odmianami aktywności sensorycznej, intelektualnej, poznawczej, psychomotorycznej, aktywność kulturową, społeczną.

Każda z form aktywności, niezależnie od tego, do jakiej kategorii jest zaliczana, ma zawsze pewien kierunek, który pedagogika określa jako cel. Poza tym może mieć ona zróżnicowany charakter, np. zewnętrzny lub wewnętrzny, twórczy lub odtwórczy. I tak aktywność zewnętrzna polega na wykonywaniu zadań wynikających z uczestnictwa w określonym systemie społecznym, ze stosunków i zależności od otaczającego świata. Z kolei aktywność wewnętrzna obejmuje procesy psychiczne, np. spostrzegania i pojmowania, myślenia i rozumowania.⁸

Współczesna pedagogika szczególną rolę w rozwoju osobowości wychowanka przypisuje aktywności twórczej polegającej na wszelkiej psychofizycznej działalności człowieka, która tworzy coś nowego a zarazem wartościowego. W przypadku młodego człowieka chodzi głównie o wytwory i (lub) zachowanie nowe a zarazem cenne dla niego samego.⁹ Efektem tej aktywności są przedmioty (wytwory, zachowania, odkrycia) nowe i pożyteczne dla samego twórczo działającego wychowanka.

Przeciwnieństwem aktywności twórczej jest działalność odtwórcza. Polega ona na realizowaniu przez wychowanka znanych zadań w znany sobie sposób, czyli na naśladowaniu, reprodukowaniu, powtarzaniu. W rezultacie takiego działania młody człowiek nie dochodzi do żadnych nowych wyników, a próbując rozwiązać nowe zadania poprzez odtwórcze formy aktywności nie może osiągnąć zamierzonego celu.¹⁰

⁶ A.M. Costalat-Founeau, *Identity dynamics, action, and context*, s. 291–295

⁷ Ibidem, s. 295–297.

⁸ J. Sobańska, *Aktywność psychomotoryczna dzieci i młodzieży*, w: *Encyklopedia pedagogiczna*, pod red. W. Pomykała, Warszawa 1993, s. 22–24.

⁹ M. Nowak, *Podstawy pedagogiki otwartej...*, s. 444–446.

¹⁰ U. Nudlen, Ch. Hardless, *Activity visualization and formative assessment in virtual learning environments*, w: *Selected papers from the 10th International Conference on College Teaching and Learning*, ed. J.A. Chambers, Florida 1999, s. 118–119.

W tym miejscu należy zauważyć, że formy aktywności zewnętrznej i wewnętrznej niejednokrotnie występują równocześnie i są ściśle ze sobą powiązane. To, co dzieje się w psychice człowieka wpływa na jego zachowanie, które przez to staje się uzewnętrznieniem myśli i przeżyć. Z kolei aktywność twórcza lub odtwórcza może mieć charakter zewnętrzny lub wewnętrzny, przy czym aktywność twórcza nie opiera się jednak na żadnych znanych regułach działania. Jej celem i istotą jest wychodzenie poza posiadane informacje i tworzenie lub odkrywanie nowych.

Aktywność własna jednostki stanowi istotny element integralnego rozwoju osobowości człowieka. Ma ona charakter wielostronny. Obejmuje więc wszystkie sfery osobowości człowieka, a więc sferę emocjonalną, intelektualną, sensoryczną i recepcyjno-werbalną. Stąd też jednostka aktywna w toku działania dokonuje zmian nie tylko w środowisku społeczno-kulturowym, ale także nabywa nowe formy zachowania, rozwija i kształtuje siebie. W przypadku, gdy zostanie zaniedbany proces rozwijania aktywności, rodzą się różnorodne postawy bierności (np. lenistwo, brak sumienności, bierność fiaskowa ujawniająca się w przekonaniu o własnej nieudolności).¹¹

Omawiana tu aktywność własna jednostki znajduje się u podstaw wielostronnego aktywizowania, jakie ma miejsce w toku różnych interakcji edukacyjnych, w tym także katechetycznych. Tak określone aktywizowanie polega na świadomym stymulowaniu wszystkich czynności składających się na swisty, zamierzony i celowy układ oddziaływań nauczyciela, który chcąc zapewnić uczniom harmonijny rozwój osobowości, stwarza sytuacje wyzwalające ich wszechstronną aktywność bądź przekształcające aktywność niższych poziomów w aktywność wyższych poziomów. Aktywizowanie to jest skierowane na podmiot i obejmuje wszystkie sfery jego osobowości: intelektualną – służącą rozwijaniu samodzielnego myślenia wychowanków; emocjonalną – prowadzącą do przeżywania poznawczych treści; sensoryczną – łączącą myślenie z działaniem; recepcyjną i werbalną – związaną z przyswojeniem treści i ich słownym wyrażaniem. Właściwości psychofizyczne uczniów oraz sprzyjające warunki obiektywne pozwalają wyzwoić lub zintensyfikować wszechstronne aktywizowanie wychowanków.¹² Co więcej, w realizacji wielostronnego aktywizowania katechizowanej młodzieży uwzględnia się cele integralnego kształcenia katechetycznego, a więc nie tylko dążenie do przekazu wiedzy, informacji o zbawieniu, lecz także kształtowanie umiejętności działania, wychowanie do wyboru wartości autentycznie ludzkich i chrześcijańskich, formowanie postaw religijno-moralnych oraz wychowanie do odpowiedzialności za swoje

¹¹ M. Sondej, *Potrzeba katechezy aktywizującej*, AK 84 (1992) z. 2, s. 247.

¹² M. Śnieżyński, *Efektywność kształcenia*, Kraków 1992, s. 76–77; tenże, *Nauczanie aktywizujące*, Kraków 1984, s. 7–8.

życie i do świadomego uczestnictwa we wspólnocie eklezjalnej. Zwraca się przy tym uwagę na aktywność własną katechizowanych.

W wielostronnym aktywizowaniu katechizowanych uczniów znaczącą rolę do spełnienia ma zarówno katecheta, od którego wymaga się przygotowania merytorycznego i umiejętności metodycznych, jak i uczniowie. Ważne są tu z jednej strony cechy osobowe i autorytet nauczyciela, z drugiej natomiast ogół predyspozycji psychofizycznych uczniów i ich poziom intelektualny. Również warunki obiektywne (np. programy, podręczniki, brak podstawowych środków dydaktycznych, rozkład zajęć), na które nauczyciel religii nie zawsze ma wpływ, decydują o jakości wielostronnego aktywizowania uczniów.¹³

Wskazując na uwarunkowania podejmowanego w toku katechezy wielostronnego aktywizowania należy podkreślić główną podstawę tego procesu, jaką jest dynamika Słowa Bożego. Obwieszczane w katechezie orędzie zbawienia ma charakter wezwania Boga do człowieka. Jest ono propozycją stylu życia i postaw wiary. Wymaga więc ze strony człowieka zaangażowania we własny rozwój, tak w wymiarze ludzkim, jak i chrześcijańskim.¹⁴

1.2. Bycie wychowawcą samego siebie

Pojęcie „bycie wychowawcą samego siebie” wywodzi się ze społecznego, interakcyjnego i relacyjnego rozumienia „wychowania”, rozpatrywanego w sensie węższym.¹⁵ Zdaniem M. Nowaka przy rozumieniu „wychowania” jako działania o charakterze społecznym, zachodzącego w interakcji i komunikacji, a więc zachodzącego zawsze we wzajemnych relacjach pomiędzy wychowawcą, który świadomie chce doprowadzić określone procesy uczenia się i nabywania nowych form zachowań a wychowankiem, który odbiera i współdziała lub opiera się oraz daje pozytywne lub negatywne odpowiedzi na te działania, zamiast pojęcia „samowychowania”, aby uniknąć pomyłek,¹⁶ na-

¹³ M. Śnieżyński, *Zarys dydaktyki dialogu*, Kraków 1992, s. 52–53.

¹⁴ S. Łabendowicz, *Aktywizowanie katechizowanych wybranymi metodami*, w: *Aktywizowanie katechizowanych*, pod red. S. Kulpaczyńskiego, Lublin 1997, s. 42–43.

¹⁵ Wychowanie jest tu widziane jako „rodzaj działalności ludzkiej przychodzącej z zewnątrz lub też czasami określanej jako działalność o charakterze społecznym”, którą można dookreślić jako interpersonalną i posiadającą te wszystkie cechy, które łączą się z tego rodzaju rozumieniem działania ludzkiego” (wychowanie jako działalność ludzka świadoma i celowa; wychowanie jako społeczna interakcja i komunikacja). Zob. M. Nowak, *Podstawy pedagogiki otwartej...*, s. 275–276.

¹⁶ We współczesnej myśli pedagogicznej pojęcie „samowychowanie” rodzi wiele kontrowersji i niejasności. Odsyła się tu do publikacji potwierdzających powyższe stwierdzenie. Zob. m.in. S. Kulpaczyński, *Samowychowanie*, „Seminare”, Kraków-Łą 1979, s. 195–212; H. Muszyński, *Proces samowychowania i formy jego realizacji*, w: *Z zagadnień samowychowania studentów*, pod red. J. Bińczyka, Katowice 1983, s. 16–17; B. Śliwierski, *Istota samowychowania*, w: *Pedagogiczne drogowskazy*, pod red. B. Juraś-Krawczyk, B. Śliwierski, Kraków 2000, s. 65–68.

leży raczej używać innych pojęć.¹⁷ Jednym z nich, jest zdaniem tego autora, „bycie wychowawcą samego siebie”.

U podstaw rozumienia terminu „bycie wychowawcą samego siebie” znajduje się fakt, że wychowanek jako osoba jest zdolny do doświadczania samego siebie, poznania siebie, pracy nad sobą, kierowania sobą, decydowania o sobie i o otaczającym go świecie oraz do aktywnego uczestnictwa w przemianach, które zachodzą wokół niego. Z tych racji może więc stawać się wychowawcą samego siebie, czyli wychowywać siebie przez samego siebie, urzeczywistniając przy tym swoje człowieczeństwo.¹⁸ Aktywność człowieka w zakresie bycia wychowawcą samego siebie polega na samopoznaniu i na nabywaniu wolności woli. Mamy tutaj do czynienia z podmiotem i przedmiotem wychowania w jednej osobie, przy czym nie oznacza to całkowitej niezależności osoby od innych. Proces ten jest więc silnie związany z działaniem osób drugich, a w życiu chrześcijanina także z działaniem miłującego Boga. Wszelki postęp w rozwoju chrześcijanina jest bowiem możliwy wyłącznie dzięki łasce Bożej, tj. nadprzyrodzonej pomocy udzielanej przez Boga. Szczególne znaczenie ma tu tzw. łaska uczynkowa, której Bóg udziela każdemu człowiekowi, aby mógł rozwinąć swoje ludzkie możliwości, aby zaktualizował w stopniu zamierzonym przez Boga swoje podobieństwo do Chrystusa i stał się w Chrystusie nowym stworzeniem.

Pierwsza z płaszczyzn bycia wychowawcą samego siebie, określana jako samopoznanie (znajomość siebie), obejmuje troskę o siebie (własne ciało i zdrowie, własny rozwój psychiczny, intelektualny, moralny i religijny), myślenie i zdolność refleksji w zakresie swoich przeżyć, doznań, doświadczeń, czy też samokształcenie poprzez czytanie, kontakt z dziełami kultury i sztuki. Znaczące są tu podróże krajoznawcze, turystyka, zwiedzanie zabytków i fenomenów natury oraz dzieł człowieka.

Od strony kierunku podejmowanego samopoznania w ściślejszym sensie człowiek jest wychowawcą samego siebie, gdy podejmuje wysiłek urzeczywistniania swojego człowieczeństwa, czyli stawania się tym, kim naprawdę jest. W wymiarze chrześcijańskim chodzi tu o samorealizację w prawdzie – daną każdemu człowiekowi w momencie stworzenia – obrazu i podobieństwa Boga. Ten obraz i podobieństwo trzeba jednak najpierw

¹⁷ W tym względzie pozytywnym przykładem mogą być takie pojęcia, jak: „autorealizacja”, „samokierowanie”, „autoformacja”, „kształtowanie charakteru”, „samokształcenie”, „praca nad sobą”. Zob. M. Dudzikowa, *Praca młodzieży nad sobą. Z teorii i praktyki*, Warszawa 1993; O. Nalassalski, *Jak pracować nad charakterem*, Katowice 1991; M. Pirożyński, *Kształcenie charakteru*, Warszawa 1992.

¹⁸ M. Nowak, *Podstawy pedagogiki otwartej...*, s. 444–446. Takie stwierdzenia są także obecne w pracach T. Kukołowicz, która w tym sensie pisze na temat samowychowania. Zob. np. T. Kukołowicz, *Pomoc w samowychowaniu*, w: *Katecheza w służbie nadziei*, pod red. K. Misiaszka, Warszawa 1986, s. 72–90.

w sobie znaleźć, odkryć, a następnie wydobyć i rozwijać przez rzetelną pracę, realizując przy tym potencjalność konkretnego człowieczeństwa, w którą wpisany jest projekt przyszłego życia. Z tym wiążą się integralnie inne aspekty życia i osobowości człowieka. Wymagają one poznania, wejścia w kontakt i urzeczywistnienia.¹⁹

Właśnie w okresie młodości zaznacza się dążenie do czynienia czegoś z samym sobą, do samokształcenia, poszukiwania prawdy, pytania o wartości, sens, o dobro i zło. Dzięki temu, że człowiek podejmuje trud pracy nad sobą i własnym rozwojem, wzmacnia się jego wola i buduje fundament dalszego rozwoju osobowości. Ten wysiłek wymaga dopełnienia o relacje międzyludzkie, a więc wspierania i pomocy ze strony innych osób.²⁰ Tylko w ten sposób można być wychowawcą samego siebie w duchu mądrości, miłości, cierpliwości i wolności.

Druga płaszczyzna w zakresie bycia wychowawcą samego siebie opiera się na nabywaniu wolności woli, która – dzięki swemu niezmiennemu nastawieniu, jakim jest dążenie ku intelektualnie rozpoznanemu dobru, którego atrakcyjność uzdalnia człowieka do samodzielnego hierarchizowania różnorodnych co do swej siły motywów warunkujących jego decyzję – sprawia, „że sam człowiek jest autorem usprawniania swych władz, pogłębiania relacji osobowych do ludzi, wypracowania dostępnych mu odmian modlitwy, poznania treści Ewangelii i nauczania Kościoła”.²¹ Pierwszym przejawem tej wolności człowieka, ujmowanej w aspekcie chrześcijańskim, jest zgoda na to, by Bóg dokonywał przemiany w jego życiu, wzmacniając je darami Ducha Świętego. W człowieku istnieje bowiem „nadprzyrodzona zdolność” do ujmowania tego, co Bóg w niego wnosi, a zwłaszcza przyjmowania Boga jako nadprzyrodzonej prawdy i nadprzyrodzonego dobra.²² Z kolei drugim przejawem tej wolności człowieka jest wierność w działaniach „wartości prawdy” i „wartości dobra”. Człowiek kierując się mądrością własnego intelektu, który rozpoznaje i wskazuje na „prawdę” i „dobro”, nie trwa przy wszystkim, co poznaje, lecz ujmuje je z pozycji prawdy i dobra, a następnie dokonuje wyborów w duchu wierności prawdzie i dobru. Prawdziwa wolność nie jest więc możliwa bez prawdy i dobra.²³

W dziele bycia wychowawcą samego siebie chodzi także o to, by sam człowiek, z własnego przekonania, dokonywał właściwych wyborów mo-

¹⁹ S. Chrobak, *Koncepcja wychowania personalistycznego w nauczaniu Karola Wojtyły – Jana Pawła II*, Warszawa 1999, s. 109–110; M. Nowak, *Podstawy pedagogiki otwartej...*, s. 447–448.

²⁰ M. Gogacz, *Podstawy wychowania*, Niepokalanów 1993, s. 60–63.

²¹ Ibidem, s. 61, 75.

²² Ibidem, s. 61.

²³ M. Halama, *Wolność. Wychowanie do wolności w świetle nauczania Jana Pawła II*, Kraków 2000, s. 14–51.

ralnych. Procesowi temu winna towarzyszyć pomoc ze strony innych osób, tzw. wychowawców wspierających. Jednym z jej przejawów jest m.in. wielo-
stronne aktywizowanie katechizowanej młodzieży do bycia wychowawcą sa-
mego siebie.

2. Specyfika wielostronnego aktywizowania katechizowanej młodzieży do bycia wychowawcą samego siebie

Podjęmowany w toku interakcji katechetycznych wysiłków wielostronne-
go aktywizowania młodzieży do „bycia wychowawcą samego siebie” jest ści-
śle złączony z integralnym wychowaniem, w tym także z formacją chrześcijań-
ską. Aktywizowanie to polega na świadomym stymulowaniu wszystkich
czynności składających się na swoisty, zamierzony i celowy układ oddziały-
wań nauczyciela, który chcąc pomóc wychowankom w trudzie pracy nad sobą,
a przez to zapewnić im harmonijny rozwój osobowości, stwarza sytuacje wy-
zwalające ich wszechstronną aktywność odnośnie do bycia wychowawcą sa-
mego siebie. Pomaga przy tym w przekształcaniu aktywności niższych pozio-
mów w aktywność wyższych poziomów.

Podstawowym celem tak widzianej wielostronnej aktywizacji katechi-
zowanej młodzieży do bycia wychowawcą samego siebie jest więc wspomaga-
nie młodzieży w coraz pełniejszym odkrywaniu własnego powołania i wyraża-
nia coraz większej gotowości, by żyć nim w wypełnianiu własnej misji. Troska
o wielostronność aktywizowania domaga się, by aktywność intelektualną łą-
czyć z emocjonalną, sensomotoryczną i recepcyjno-werbalną, uwzględniając
jednocześnie wszystkie wymiary ludzkiej egzystencji, a więc naturalny
i nadprzyrodzony. W płaszczyźnie nadprzyrodzonej należy w to również włą-
czyć „łaskę uczynkową”, usprawniającą człowieka w tym, co dotyczy Boga.
Wtedy takie aktywizowanie sprzyja osiągnięciu osobowej dojrzałości.

Wielostronne aktywizowanie katechizowanej młodzieży do bycia wy-
chowawcą samego siebie jest skierowane na uczniów i obejmuje wszystkie
sfery ich osobowości. Może przy tym występować w dwojakiej formie: „kon-
templatywnej” i „aktywnej”. Pierwsza z nich, określana jako kontemplatywna,
jest to taka forma wielostronnego aktywizowania uczniów do wychowania
siebie, w której katecheta pomaga młodzieży zachwycić się jakąś wzorcową
osobowością tak, by starali się ją poznać i naśladować jej sposób życia, pracy,
relacji do Boga i innych osób. W tej formie aktywizacji pomocna jest lektura
dzieł biograficznych, hagiografie, dzieła artystyczne, muzyczne i dobra kultury
materialnej. Z kolei forma aktywna polega na takiej pomocy, dzięki której
młodzież podejmuje konkretne działania w zakresie wychowania samej siebie
poprzez lepsze poznanie siebie, przezwyciężanie swoich wad, nabywanie cnót,

kształtowanie pewnych sprawności, które danej osobie pozwalają urzeczywistniać swoje człowieczeństwo.

W kontekście wielostronnego aktywizowania katechizowanej młodzieży do bycia wychowawcą samego siebie istotnym programem są słowa Chrystusa *poznacie prawdę, a prawda was wyzwoli* (J 8, 32). Szczególnie ważne jest tu wspomaganie młodzieży w nabywaniu świadomości, że prawda jest źródłem transcendencji człowieka wobec wszechświata, w którym żyje, a umysł ludzki niejako „z natury” zwrócony jest ku prawdzie. Ponadto dzięki niemu człowiek może odkrywać swe uzdolnienie do przekraczania siebie w prawdzie. W procesie wielostronnego aktywizowania młodzieży do bycia wychowawcą samego chodzi także o udzielanie pomocy w dostrzeganiu wewnętrznej struktury, gdzie prawda czyni każdego człowieka prawdziwie wolnym, czyli „[...] człowiekiem prawego sumienia, [...] odpowiedzialnym, [...] człowiekiem «dla drugich» [...]”.²⁴ Istotne przy tym jest zwracanie uwagi na potrzebę i sens kształtowania siebie w trudzie, z wytrwałością i cierpliwością. W cierpliwości człowiek może „posiąść swoją duszę”, a jest to owoc bycia wychowawcą samego siebie.

Wielostronne aktywizowanie katechizowanej młodzieży do bycia wychowawcą samego siebie, niezależnie od formy w jakiej jest realizowane, mieści się w harmonijnej całości integralnego wychowania i wspomaga młodzież w rozwoju wszystkich sfer własnej osobowości. Jest działaniem stymulującym rozwój osoby, ułatwia autorealizację, pomaga młodym w byciu bardziej świadomym siebie i w rozwijaniu prawdziwych dążeń, w poznawaniu swoich uzdolnień i ograniczeń oraz w odkrywaniu tajemniczej relacji z Bogiem i autentycznej relacji z innymi. Dynamizuje także katechizowaną młodzież do takiego posiadania siebie, własnej natury i ciała, żeby „ja” panowało nad naturą i aby to, co duchowe panowało nad ciałem. Dostarcza przy tym obiektywnych wzorców samooceny, uczy korzystania z dóbr materialnych i panowania nad nimi.²⁵

Tym, co ułatwia wielostronne aktywizowanie katechizowanej młodzieży w byciu wychowawcą samego siebie jest świadomość posiadania talentów, specyficznych zdolności, będących szczególnym bogactwem o charakterze wewnętrznym. Z tym wiąże się potrzeba udzielania pomocy katechizowanej młodzieży w uznaniu swoich talentów i realistycznym do nich nastawieniu.²⁶ Świadomość własnych zdolności pozwala młodym na twórcze zaangażowanie się

²⁴ Jan Paweł II, List apostolski *Patri semper* do młodych całego świata z okazji Międzynarodowego Roku Młodzieży (31.03.1985), w: *Wychowanie w nauczaniu Jana Pawła II*, pod red. naukową S. Urbańskiego, Warszawa 2000 (nr 13).

²⁵ S. Chrobak, *Personalistyczny wymiar pedagogii Jana Pawła II*, w: *Wychowanie na rozdrożu. Personalistyczna filozofia wychowania*, pod red. F. Adamskiego, Kraków 1999, s. 205.

²⁶ K. Misiaszek, *O samowychowaniu (I)*, *Kat* 33 (1989) nr 4, s. 182.

w życie społeczności, jaką tworzy grupa rówieśników uczestniczących w katechizacji oraz kompetentne i odpowiedzialne podjęcie zadań, które są związane z pozalekcyjnymi i pozaszkolnymi interakcjami społecznymi.

3. Metody, formy i środki wspomagające wielostronne aktywizowanie katechizowanej młodzieży do bycia wychowawcą samego siebie

W kontekście wyżej omówionych aspektów wskazujących na specyfikę wielostronnego aktywizowania katechizowanej młodzieży do bycia wychowawcą samego siebie powstaje pytanie o sposoby i środki, które wspomagają proces tak określonego aktywizowania.

Poszukując odpowiedzi na tak postawiony problem należy zauważyć, że nie chodzi tu o ukazanie tych metod nauczania-uczenia się, które aktywizują proces integralnego kształcenia, a przy tym pośrednio wspomagają efektywność interakcji wychowawczych, w tym także fakt bycia wychowawcą samego siebie, lecz o zwrócenie uwagi na metody i środki, które w sposób bezpośredni są związane z aktywizowaniem katechizowanej młodzieży do bycia wychowawcą samego siebie. Innymi słowy, chodzi tu o ukazanie tych metod i środków wychowania, dzięki którym możliwe jest wielostronne aktywizowanie katechizowanej młodzieży na płaszczyźnie poznawania siebie, opanowywania siebie i kierowania sobą.

W procesie wspomaganie młodych w byciu wychowawcą samego siebie istotną rolę ma do spełnienia katecheta. Wiele zależy tu od tego, jak katecheta pojmuje własne powołanie i jak spełnia swoją misję. Katecheta przez przykład swojego odniesienia się do faktu bycia wychowawcą samego siebie może stać się osobowym symbolem faktu bycia wychowawcą samego siebie, a więc kogoś, kto sam podejmuje – przy współpracy z łaską Bożą – trud własnego rozwoju, poznania, opanowania i formowania siebie. Dobry przykład ze strony katechety jest siłą, dzięki której wszystkie relacje między katechetą a uczniami nabierają ważności i znaczenia. Niezwykle istotna jest tu odpowiednia i wiarygodna postawa katechety wobec wartości ludzkich i chrześcijańskich oraz wobec własnej wolności.

Dla wspomaganie wielostronnej aktywizacji katechizowanej młodzieży do bycia wychowawcą samego siebie ważne jest także tworzenie atmosfery miłości i wzajemnego zaufania. Miłość stanowi bowiem podstawowe środowisko życia i integralnego rozwoju człowieka, a przy tym łączy i dynamizuje wszelkie relacje międzyludzkie. Cechuje ją ofiarna służba oraz bezinteresowność. Tworzenie takiej atmosfery w toku interakcji ukierunkowanych na wielostronne aktywizowanie młodzieży do bycia wychowawcą samego siebie jest „sui generis” sztuką, którą katecheta może łatwiej osiągnąć, jeśli będzie współdziałał z łaską Bożą.

Wspomaganie wielostronnego aktywizowania katechizowanej młodzieży do samowychowania domaga się indywidualnego traktowania wychowanka, nawet wtedy, gdy katecheta ma kontakt z dużą grupą. Chodzi tu o liczenie się z potrzebami każdego wychowanka i z jego psychofizycznymi uwarunkowaniami i stworzenie takiej atmosfery, by każdy z katechizowanych uczniów czuł się podmiotem szczególnego zainteresowania ze strony katechety. Ważne jest także rozpoznanie różnych charakterów i temperamentów, branie pod uwagę skutków grzechu pierwotnego i liczenie się z wszystkimi darami przyrodzonymi oraz nadprzyrodzonymi, którymi Bóg obdarzył człowieka. Katecheta ma przy tym dążyć do tego, by młodzież uczestniczyła w zdobywaniu umiejętności kształtowania samego siebie, podejmowania pracy nad sobą, panowania nad sobą. Pomocne mogą okazać się tu ćwiczenia polegające na ukazaniu młodzieży w jaki sposób warto zastanawiać się nad sobą, dokładnie orientować się we własnych właściwościach psychicznych i intelektualnych (np. obserwacja własnego zachowania i postępowania, analiza własnych reakcji, wsłuchiwanie się w komunikaty innych osób dotyczące własnego zachowania i odczytywanie ich sensu, dokonywanie samooceny własnego zachowania w świetle Ewangelii, poznanie własnej postawy wobec Boga i talentów oraz darów, jakimi On obdarza nas każdego dnia). Niemniej istotna jest praca w grupach, realizowanie określonych projektów przy współpracy z innymi, a przy tym obserwacja siebie i własnych reakcji oraz postaw (np. co wzbudzą we mnie uwagi innych, oceny krytyczne) oraz tworzenie odpowiednich sytuacji, które pomogą katechizowanej młodzieży w poznawaniu siebie, własnych zalet i wad oraz postaw wobec innych osób czy też wobec dóbr materialnych.²⁷ Nic tak bowiem nie wpływa na integralny rozwój człowieka jak interakcje wychowawcze i społeczne, w toku których młodzież uczy się nabywania umiejętności „dawania siebie”, „bycia bezinteresownym darem dla innych” (KDK 24).

Duże znaczenie w wielostronnym aktywizowaniu katechizowanej młodzieży do bycia wychowawcą samego siebie mogą mieć pośrednio wszystkie treści zdobywane przez uczniów w toku nauki szkolnej – tym bardziej gdy będą one uzupełniane przez treści aksjologiczne. Szczególne jednak znaczenie ma działalność własna młodzieży, wiążąca się z treściami wyobrażeniowymi i pojęciowymi, czyli obserwacja świata, rodziców, wychowawców, komunikacja werbalna i pozawerbalna, tworzenie dzieł sztuki i dóbr kulturowych, kontakt z przyrodą i kulturą. Wszystko to pomaga w rozwijaniu procesów poznawczych i emocjonalnych, w organizowaniu procesów prawidłowej percepcji i w kształtowaniu postaw. Jest więc środkiem wspomagającym

²⁷ Tenże, *O samowychowaniu (II)*, Kat 33 (1989) nr 5, s. 225–227; A. S. Richardson, H. Koller, M. Katzy, *Relationship of upbringing to later behaviour disturbance of mildly mentally retarded young people*, *American Journal of Mental Deficiency*, 90(1985) nr 1, s. 8.

wielostronne aktywizowanie katechizowanej młodzieży do bycia wychowawcą samego siebie.²⁸

Wielostronne aktywizowanie katechizowanej młodzieży do bycia wychowawcą samego siebie wymaga nie tylko zaangażowania wszystkich sfer osobowości człowieka i nabywania umiejętności w zakresie dojrzałej refleksji nad sobą, nad swoim postępowaniem, lecz także ukazywania znaczenia wzorów i ideałów w pracy nad własnym rozwojem. Szczególną rolę ma tu do spełnienia wskazywanie na najwyższy wzór, jakim dla chrześcijanina jest Jezus Chrystus. Pozwala to na nieustanne weryfikowanie własnych postaw i zachowań oraz na coraz pełniejsze stawanie się nowym człowiekiem w Chrystusie.

Ważną czynnością jest również ukazywanie katechizowanym miejsca i roli jaką w byciu wychowawcą samego siebie ma do spełnienia praktykowanie codziennego rachunku sumienia i różnych wysiłków ascetycznych celem uwalniania się od wszelkich determinizmów zewnętrznych i wewnętrznych, m.in. od tzw. względów ludzkich, czyli ulegania opiniom ludzi o nas, ich komentarzom, ocenom naszego postępowania i wychowywania siebie do autentycznej wolności, tj. do całkowitego panowania nad sobą, postępowania zgodnie z normami moralności chrześcijańskiej oraz wymogami miłości do Boga i ludzi.

Obok tak wyodrębnionych metod i środków wspomagających aktywizowanie katechizowanej młodzieży do bycia wychowawcą samego siebie, istotne są także nadprzyrodzone środki, które wspomagają ten proces. Chodzi tu w sposób szczególny o sakramenty i modlitwę. Są one źródłem łaski nadprzyrodzonej, która oświeca i wzmacnia wiarę, pomaga w świadomym i czynnym uczestnictwie w misterium liturgicznym i pobudza do działalności apostołskiej, a tym samym wspomaga wielostronne aktywizowanie katechizowanej młodzieży do bycia wychowawcą samego siebie.

Liturgia jest środkiem nadprzyrodzonym wspomagającym niejako od wewnątrz wielostronne aktywizowanie katechizowanej młodzieży do bycia wychowawcą samego siebie. „Z liturgii [bowiem] [...], a głównie z Eucharystii jako ze źródła spływa [...] łaska i z największą skutecznością przez nią dokonuje się uświęcenie człowieka w Chrystusie i uwielbienie Boga [...]” (KL 10). Z kolei modlitwa wspomaga wzrost miłości, pozwala głębiej wnikać w tajemnicę Chrystusa i uzdalnia młodzież do autentycznego apostołstwa.

Niemniej istotną rolę ma do spełnienia Pismo Święte. Poznając orędzie zbawienia katechizowana młodzież nie tylko odkrywa „[...] kim jest Bóg i jaki jest Jego zamysł zbawczy” (DOK 116), ale i poznaje swoje powołanie oraz

²⁸ U. Nudlen, Ch. Hardless, *Activity visualization and formative assessment in virtual learning environments*, w: *Selected papers from the 10th International Conference on College teaching and Learning*, ed. J. A. Chambers, Florida 1999, s. 118–120.

kształtuje w sobie zdolności do odczytywania w duchu Ewangelii własnych doświadczeń, problemów. Innymi słowy, katecheza biblijna pomaga „[...] w interpretowaniu aktualnego życia ludzkiego w świetle doświadczeń przeżywanych przez naród izraelski, przez Jezusa Chrystusa i przez wspólnotę eklezjalną, w której Duch Chrystusa zmartwychwstałego ciągle żyje i działa” (DOK 117).

Dla wielostronnego aktywizowania katechizowanej młodzieży do bycia wychowawcą samego siebie istotne jest również „wychowanie przez Maryję”, które dokonuje się głównie w Jej kulcie i w naśladowaniu Jej cnót. Maryja jako Służebnica Pańska jest wzorem współdziałania człowieka z Bogiem. Wskazuje Ona młodym na właściwości i postawy, które pomagają w kształtowaniu w sobie wewnętrznej wolności, dyspozycyjności i ofiarności, a przy tym wyprasza potrzebne łaski do bycia wychowawcą samego siebie. Maryja ma więc do spełnienia szczególną rolę w procesie nabywania przez młodzież zdolności do świadomego kształtowania własnego życia i realizowania powołania.

Ogólnie można stwierdzić, że wielostronne aktywizowanie katechizowanej młodzieży do bycia wychowawcą samego siebie wymaga zastosowania zróżnicowanych metod i środków. Ważne są tu zarówno metody i środki naturalne, jak i nadprzyrodzone. Dzięki nim możliwy jest – w byciu wychowawcą samego siebie – zarówno udział młodego człowieka, jak i działanie Boga.

4. Wyzwania dla katechezy i katechetyki

W jaką stronę ma zmierzać wielostronne aktywizowanie katechizowanej młodzieży do bycia wychowawcą samego siebie? Czy jest przyszłość dla tak ukierunkowanych interakcji katechetycznych? W jaki sposób podejmować te czynności w kontekście zróżnicowanych religijnie, społecznie i kulturowo środowiskach katechetycznych? Te pytania pojawiają się w kontekście powyższych refleksji. Wymagają weryfikacji empirycznej i pogłębionych analiz.

Wydaje się jednak, że wielostronne aktywizowanie katechizowanej młodzieży do bycia wychowawcą samego siebie jest zgodne z założeniami katechezy integralnej, która zachowując wierność Bogu i człowiekowi nie może pomijać istotnych dla wszechstronnego rozwoju osobowości młodego człowieka aspektów pracy nad sobą i kształtowania siebie.

Kierując się takimi założeniami, trzeba poszukiwać nowych form i metod, które pomogą młodym w dostrzeganiu wartości i sensu bycia wychowawcą samego siebie, poznawaniu siebie, w pozytywnym przeżywaniu własnych uczuć i emocji oraz w nabywaniu umiejętności opanowania własnych słabości, z równoczesnym wykorzystaniem talentów, jakimi młody człowiek został obdarowany przez Boga. Istnieje przy tym konieczność dowartościowania tych

form i właściwych sposobów wyrazu religijności, jakie odpowiadają potrzebom młodzieży (np. odnowienie niedzielnych Mszy św. dla młodzieży czy ze szczególnym udziałem młodzieży, stworzenie „łatwej” okazji do sakramentu pokuty i pojednania, dostępu do duszpasterzy, pogłębienia duszpasterskiej formacji młodzieży poprzez rekolekcje, inicjatywy o charakterze ewangelizacyjnym, duszpasterstwo grupowe, animację rozrywki, sportu i turystyki, które będą pomagały katechizowanym w pracy nad sobą, w pokonywaniu samego siebie i kształtowały w nich przekonanie, że wszystko to nie jest czymś obcym Bogu i że może być godziwe oraz moralne

Warto przy tym uwzględnić rolę jaką ma tu do spełnienia rodzina i małe grupy oraz wspólnoty eklezjalne. Intencjonalne bycie wychowawcą samego siebie ma bowiem także wymiar wspólnotowy. Dokonuje się przez grupę, np. we wspólnocie rodzinnej, eklezjalnej.

Dużą wartością mogą okazać się tu pogłębione studia z zakresu psychologii rozwoju osoby i wychowawczej oraz pedagogiki otwartej w inspiracji chrześcijańskiej złączone z badaniami podejmowanymi ze strony katechetów w duchu wierności Bogu i człowiekowi.

ZUSAMMENFASSUNG

Im heutigen Konzept der integrierten, durch christliche Werte inspirierten Erziehung wird die Notwendigkeit derartiger Unterstützung der Jugend betont, die sie zur Übernahme der Selbstverantwortung sowie zur Ergreifung der Initiative auf der Suche nach neuen und zugleich schöpferischen Lösungen im Bereich des individuellen und gesellschaftlichen Lebens befähigt.

Die heutige Katechese bleibt nicht gleichgültig angesichts dieser Herausforderungen. Sie strebt danach, die Kinder und Jugendlichen zu Menschen zu erziehen, die ihrer Aufgaben bewusst sind und ihre Erfüllung verantwortungsvoll gestalten und im Leben der regionalen, nationalen und kirchlichen Gemeinschaft aktiv mitwirken. Die Katechese sucht nach Wegen, die sich auf die Weitergabe von Glaubenswahrheiten und von Grundsätzen christlichen Lebens nicht beschränken, sondern die Jugend im selbständigen Denken und bei der Suche nach authentischen christlichen und menschlichen Werten sowie bei ihrer Internalisierung unterstützen. Die Katechese versucht dabei, das Bedürfnis nach der Mühe um die eigene, alle Dimensionen der Persönlichkeit umfassende Entfaltung zu wecken. Sie zeigt auch die Ziele der Bemühungen in diesem Bereich.

Der vorliegende Artikel greift das Problem der Aktivierung der Jugend zur Selbsterziehung im Rahmen der Katechese auf, wobei es sich hier weder um ein ideales Konzept der katechetischen Interaktionen noch um „Wunderrezepte“ für alle im katechetischen Dienst auftauchenden Probleme handelt. Es wurde hier ein Modell der vielseitigen Aktivierung der Jugend zur Selbsterziehung im Rahmen der Katechese. Es wurden dabei folgende Aspekte berücksichtigt: Grundbegriffe („vielseitige Aktivierung“, „eigener Selbsterzieher sein“), die Eigenart der vielseitigen Aktivierung der Jugend zur Selbsterziehung, Methoden, Formen und Mittel, welche die Aktivierung der Jugend zur Selbsterziehung unterstützen. Erst in diesem Kontext wurden die Herausforderungen der Katechese und Katechetik dargestellt.